

УДК 82/820
ББК 83.3Т.

**«БАДОЕЪ-УЛ-АФКОР»-И
КОШИФӢ ВА РУШДИ
НАЗАРИЁТИ АДАБӢ
ДАР САДАИ XV** **Юсуфов Умриддин, докторанти**
*Пажӯҳишигоҳи забон ва адабиёти ба номи
Рӯдакӣ, Академияи илмҳои Ҷумҳурии
Тоҷикистон (Тоҷикистон, Душанбе)*

**«БАДОЕЪ-УЛ-АФКОР» КОШИФИ
И РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ ЛИТЕРА-
ТУРЫ В XV ВЕКЕ** **Юсуфов Умриддин, докторант Института**
*языка и литературы имени А. Рудаки АН РТ
(Таджикистан, Душанбе)*

**“BADOYE-UL-AFKOR” BY KOSHIFI
AND THE DEVELOPMENT OF THE
THEORY AND LITERATURE IN THE
XV-TH CENTURY** **Yusufov Umriddin , Doctoral student of the**
*Institute of language and literature named after
Rudaki under Tajikistan Republic Academy of
sciences (Tajikistan, Dushanbe)*
E-MAIL:nushin74@mail.ru

Калидвожаҳо: Ҳусайн Воизи Кошифӣ Бадоеъу-л-афкор, назминоси, санъатҳои бадеӣ, тарсеъ, сеҳри ҳалол, илми балогат

Мақола ба омӯзиши ва баррасии яке аз рисолаҳои асри 15 оид ба илми бадеъ (санъатҳои бадеӣ), ки “Бадоеъ-ул-афкор фӣ саноеъ-ил-ашъор” ном дошта, ба қалами Ҳусайн Воизи Кошифӣ тааллуқ дорад, бахшида шудааст. Ба ошкор сохтани навоариҳои рисолаи Ҳусайни Воизи Кошифӣ аз дигар рисолаҳои поэтикаи танзимии (нормативии) форсӣ-тоҷикӣ диққати махсус дода шудааст. Аз ҷумла таъкид шудааст, ки Ҳусайн Воиз шарҳи истилоҳоти асосии низоми шеършиносиро бар хилофи муаллифони пешгузашта аз қисми охир ба қисми муқаддимаӣ интиқол додааст. Сабт гардидааст, ки дар аксар маворид Кошифӣ намуна ва шоҳидҳои шеърро барои орояҳо аз “Ҳадоиқ-ус-сеҳр”-и Ватвот (1080-1177), “ал-Мӯъҷам”-и Қайси Розӣ (солҳои таълиф 1218-1233). “Эъзози Хусравӣ”-и Амир Хусрави Деҳлавӣ (асрҳои XIII-XIV) аҳз кардааст Мулоҳизаи мазкур дар мисоли санъати тарсеъ мудаллал гардидааст. Таҳлили сохтор ва мӯҳтавои рисола сурат гирифтааст, аҳамияти назариявии муқаддимаи китоби Кошифӣ дар таърихи афкори адабии адабиёти тоҷикию форсӣ махсус зикр шудааст.

Ключевые слова: Хусейн Воиз Кошифи, «Бадоеъ-ул-афкор», поэтика, красноречие, поэтические фигуры, тарси` (полный ритмико-синтаксический параллелизм), сеҳри ҳалол (дозволенная магия)

Изложено исследование «Бадоеъ-ул-афкор» Кошифи, одного из значительных памятников литературоведческой мысли, написанных на персидско-таджикском языке, где изложено учение о приёмах украшения художественной речи (илм-ул-бадиъ), которое является одной из трех составляющих классической науки о поэзии. Особое внимание уделено выявлению отличий трактата Хусейна Воиза Кошифи от других теоретических трактатов нормативного характера. В частности отмечается, что, в отличие от авторов предыдущих поэтологических трактатов, которые в конце работы при-

---

водили своеобразное приложение, содержащее объяснение наиболее общих терминов поэтической теории, Кошифи размещает его во введении к своей книге. Подчеркнуто, что в большинстве случаев Кошифи заимствует образцы и поэтические иллюстрации для литературных фигур и приёмов из «Хадоик-ус-сихре» Рашида Ватвата (1080-1177), «Аль-Му`джем» Кайса Розы (год сост. 1218-1233) и «Э`джози Хусрави» Амир Хусрава Дехлеви (XIII-XIV вв). Данный тезис проиллюстрирован на примере фигуры тарсе. Проведен структурно-содержательный анализ трактата, выявлено теоретическое значение предисловия к книге Кошифи в истории персидско-таджикской литературной мысли.

Key words: Khuseyn Voiz Koshifi, "Badoye-ul-Afkor", poetics, eloquence, poetical figures, tarsi (full rhythmic-syntactical parallelism), sehri khalol (allowed magics)

The author of the article expounds the content of "Badoye-ul-Afkor" by Koshifi - one of the significant monuments of the idea of literary criticism written in the Persian-Tajik language dwelling on the tenet concerned with the devices of belles-lettre speech embellishment (ilm-ul-badi) being one of three constituents of classical sciences in reference to poetry. Special attention is paid to elicitation of distinctions of Khuseyn Voiz Koshifi's treatise from other theoretical ones bearing a normative character. In particular, it is underscored that in distinction to the authors of previous poetological treatises who adduced a peculiar supplement at the end of their works containing an explication of the most common terms of the poetical theory Koshifi places it in the introduction to his book. It is emphasized that in the majority of cases Koshifi borrows the patterns and poetical illustrations for tropes and devices from "Khadoik-us-sikhre" by Rashid Vatvat (1080-1177), "Al-Mu djam" by Kais Rozi (1218-1233) and "E djozi Khusravi" by Amir Khusrav Dekhlavi (the XIII-th – the XIV-th centuries). This thesis is illustrated by the example of tarse trope. The author has conducted a structural-content analysis of the treatise, elicited the theoretical importance of the introduction to Koshifi's book in the history of Persian-Tajik literary ideas.

Яке аз асарҳои дигаре, ки дар илми адабиётшиносии порсии тоҷикӣ дар асри XV макоми вижа дорад, "Бадоеъу-л-афкор фӣ саноеъи-л-ашъор"-и Камолуддин Хусайн Воизи Кошифӣ мебошад. Аксари муҳаққиқон санаи истинсохи (894 х. мутасовӣ ба 1488-1489 м.) нусхаи захираи дастхатҳои Институти Шарқшиносии АФ РСС Ёзбекистон (таҳти рақами 1/2519), ки профессор Р. Муслмонкулов дар Маскав чопи факсимилии онро анҷом дод, ҳамчун санаи таълифи "Бадоеъу-л-афкор" пазируфтаанд [9,574;1,66; 2,24].

Ин нуқтаро як гуфтаи муаллиф низ тақвият медиҳад. Мулло Хусайн Воизи Кошифӣ мехост барои "пайвастан ва бархурдор гардидан аз наволу навоҳт"-и Султон Хусайн Мирзо, ки бар авранги фармонравонии Ҳирот нишаста буд, китоби "Бадоеъу-л-афкор"-ро пешкаши амири тозаинтиҳоб намояд. Аммо У. Тоиров амир Саид Хусайнро "яке аз ҳақимони давр" гуфтааст, ки иштибоҳ мебошад [17, 28]. Ғиёсуддин Хондамир соли ба аморат нишастани Амир Саид Хусайнро 893 х./ 1487-88 м. гуфтааст [19,324]. Бинобар ин, соли таълифи "Бадоеъу-л-афкор"-ро дақиқ метавон 1488-1489 м. донист.

Ҳадафи таълифи худро Мавлоно Кошифӣ дар оғози китоб чунин тавзеҳ додааст: "Чун чаноби муалло ва сиддаи аъло, ҳазрати аморатмаоби адолатинтисоб, нувайини комгор, қахрамони сипехриқтидор... Амир Сайид Хусайн... марҷаи чамохири афозил

ва мақсади машоҳири амсол аст; ва ҳар як аз асҳоби фазл ва арбоби ҳунар, ба аҷноси васоит ва анвоъи равобит худро дар силки муқимони утбаи алайҳ ва муътакифони сиддаи сания, ки ҳамвора мавриди амну амон ва пайваста масдари адлу эҳсон бод, мунтазам ва мунхарат мегардонад; ва нуқуди дониш ва сармояи биниши худро дар дорулиёр имтиҳон бар маҳаки хотири наққод ва мизони табъи ваққоди он ҳазрат арза медоранд, ин фақири ҳақир, ал-муътасиму биалтофи-л-малики-л-вафӣ Хусайн ибн Алӣ ал-Воъиз, ал-муштаҳир би-л-Кошифӣ... бо вучуди қиллати бизоат ва қусури боъ дар ҳар синоат, доъбияи он шуд, ки дар зумраи соири худдом ва мулозимони остони саодатфарҷоми интизом бояд; ва бар муқтазои “вабтағу илайҳи-л-васила” ихзори он шарафи бетамҳиди зария ва тартиби васила муносиб намедид; ва тухфаи ҳар фирқае фароҳури аҳволе ва хидмати ҳар тоифае лоиқ атвои эшон тавонад буд... ва чун ин фақири камтар аз нақир муддате хӯшачини хирмани авориф ва муқтабиси ашиъаи маорифи фузалои комил ва уламои фозил буда; ва ба қудрати тоъат ва иститоат, аз самароти мавоиди авоид ва фавозили фазоили эшон, анвои фавоиди иқтитоф ва иҷтино намуда. Бад-ин сабаб, муддате дар мақоми таҳайюр ва тараддуд мебуд, ки он сармоя аз кадом фан аз фунуни улум тавон сохт; ва ба кадом зария аз зароеъи ҳунар мутавассил тавон шуд. То дар ин вақт, ки хотири шариф ва табъи латифи олиҷанобе иморатмаобе нишоти музокараи улум ва музовалаи фунун мефармуд; ва аз ақсоми адабиёт ба мутолааи саноеи калом ва муҳассаноти шеърӣ майле зиёдат менамуд” [5, 16, 26].

Чунонки аз муқтавои “Бадоеъу-л-афкор фӣ саноеъи-л-ашъор”-и Мулло Хусайн Воизи Кошифӣ дида мешавад, он дар бораи “дониши шеър” баҳс мекунад. Дар ин хусус, муаллиф чунин менависад: “Бинобар ин, маънии касри ин авроқ иттифоқ уфтод ва мухтасаре дар илми шеър муштамил бар баъзе аз он чӣ тааллуқ ба аворизи шеърӣ дорад. Чун маърифати ақсом ва анвои шеър; ва тарфе аз он чи мутааллиқ ба моҳияти шеър аст, чун илми қавофӣ ва ҳаракоти он, аз кутуби булағо ва расоили фусаҳо илтиқот намуда; дар ҳайъизи тақриру таҳрир овард” [5, 26].

Равиши таълиф

Мавлоно Кошифӣ дар навиштани китоби “Бадоеъу-л-афкор” аз суннати бадеънигорони пеш аз худ пайравӣ карда, аммо аз сарчашмаҳое, ки суд чуста, номи онҳоро ёдовар нашудааст.

“Ҳамин тариқ, - менависад М. Л. Райснер, - дар поэтикаи шаклгирифтаи порсӣ дар садаи XIII, силсилаи идроки мақулаҳои жанр ва шакл, ба таври кофӣ, ки дар «ал-Муъҷам» пешниҳод шуда буд, ҳанӯз такомули сохтори ниҳони худро ба даст наёварда буд, зеро ҳанӯз интиҳоби меъёрҳои ягонаи категорияҳо ва мутаносибан усули ҷойгузинии онҳо вучуд надошт. Бо вучуди ин, тамоюл ба бунбасти ин бахши дастгоҳи мафҳумии поэтикаи танзимии (нормативии) порсӣ дар бахши ҷудогонаи назариёти Шамси Қайс ба мушоҳида мерасад.

Хусайн Воизи Кошифӣ дар рисолаи «Бадоеъу-л-афкор» на танҳо ин тамоюлро меписандад, балки онро дар консепсияи ҷомеъ ташаккул дода, дар асоси он таснифоти расмӣ ва муқтавоии категорияи шеърӣ худро месозад. Дар тасвири анвоъ ва гунаҳои мухталифи аҷноси шеър дар таҳқиқоти Хусайн Воиз куллан мақоми нав ҷудо шудааст: муаллиф шарҳи мусталаҳоти марбутро аз қисми охири рисола ба қисми муқаддимаӣ интиқол дода, онҳоро дар шумори мафҳумҳои асосии низоми шеършиносӣ ҷойгузин месозад [11, 261-262].

Чунончи, аз лобалои китоби "Бадоеу-л-афкор" дида мешавад, бештар ӯ ба рисолаҳои «Ҳадоику-с-сехр фӣ дақоиқи-ш-шеър»-и Рашиди Ватвот (1080-1177 м.), «ал-Муъҷам»-и (с. таъл. 615-630 х./ 1218-1233 м) Шамси Қайси Розӣ ва «Эъҷози Хусравӣ»-и (с. таъл. 719 х. /1319 м) Амир Хусрави Дехлавӣ така кардааст. Забехуллоҳ Сафо онро «таҷдиди таълифе аз мавзӯёти «ал-Муъҷам»-и Шамси Қайс ба чуз илми арӯз» доништааст [16, 257].

Мирчалолуддини Каззоӣ ба ин сарчашмаҳо «Дақоику-ш-шеър»-и Тоҷ ал-Ҳаловӣ ва «Ҳадоику-л-ҳадоиқ»-и Шарафуддини Ромиро (ваф. 795 х./ 1393 м) илова карда, ақида дорад, ки Кошифӣ аз онҳо "бештар дар овардани намунаҳо ва гувоҳҳои шеърӣ барои орояҳо" баҳра чустааст. [4,58]. У. Тоиров рисолаҳои "Меъёру-л-ашъор"-и (с. таъл. 649 х. /1251 м.) Насираддини Тӯсӣ (597-678/ 1201-1280) ва "Ҷамъи мухтасар"-и Ваҳиди Табрзиро ба ин феҳрист афзудааст [17, 28].

Барои парҳез аз дарозии сухан танҳо санъати "тарсеъ"-ро, ки Кошифӣ аз Тоҷ-ал-Ҳаловӣ баҳра чустааст, муқоиса менамоем:

Кошифӣ:

Тарсеъ дар луғат орогани тоҷ ва камар ва шамшер бошад ба анвои ҷавоҳир; юқолу тоҷун мурассаъун ва сайфун мурассаъун. Ва дар истилоҳ иборат аз он ки мутақаллим дар сиёқати тақрир суханро қарина-қарина гардонад ва изои ҳар калима калимаеро орад, ки ба вазн ва ҳуруфи хавотим мутасовӣ ва муттафиқ бошад. Ва ин санъатро тарсеъ ба ҷиҳати он гуфтаанд, ки чунончи тоҷ ё шамшер ба тақаллуфи ҷавоҳир ороиш меёбад, каломи манзум ва мансур низ бад-ин санъат матбуъ ва музайян гардад ва алҳақ алтафи саноеъ аст. Мисол:

Сафои сафвати рӯят бирехт оби баҳор,
Ҳавои ҷаннати кӯят бибехт мушки татор [5,116].

Тоҷ-ал-Ҳаловӣ:

"Тарсеъ орогани тоҷ бошад ва шамшер ва камар ва ғайри он, ба анвои ҷавоҳир; юқолу тоҷун мурассаъун ва сайфун мурассаъун. Ва асбоби синоат ва арбоби балоғат алфозе, ки дар баробари [ҳам-У.Ю.], ба вазну ҳуруфи хавотим мутасовӣ бошанд, тарсеъ гӯянд. Ҳамчунон ки тоҷу шамшер ба тақаллуфи ҷавоҳир ороиш меёбад ва латифу пурбаҳо мешавад, каломи манзуму мансур низ бад-ин сифат матбуъ ва музайян мегардад ва алтафи саноеъ аст ва дастафзори бисёр бояд аз алфоз ва маъони дилпазир, то мутақаллиди ин санъат тавон шуд... [18, 4]

*Сафои сафвати рӯят бирехт оби баҳор,
Ҳавои ҷаннати кӯят бибехт мушки татор.*

Ин байти матлаъи қасидаи машҳури Салмони Соваҷӣ мебошад, ки дар асри XV бештар мавриди таваҷҷуҳи аҳли қалам қарор гирифтааст. Ин қасида дорои 160 байт буда, агар аз ҳар ду –се байт калимоти ишорашуда, истихроҷ гардад, байтҳои нав бо авзони дигар падида меоянд. Аз қасидаи мазкур ба ин васила 59 байти гуногун пайдо мешавад, ки ба шаҳодати А. Афсаҳзод, 120 санъати бадеии ошкор ва 281 санъати шеърӣ нисбатан дорад [1,119].

Аммо ду хусусияти дигарро ба тарсеъ ворид кардааст, ки дар рисолаҳои бадеънигорони пешин дида намешавад: "Ва муқаррар аст, ки то байте мурассаъ набошад, тамом мурассаъ набувад, ҷӣ тасовии ҳуруфи хавотим шарт аст. Пас агар чунончи ду лафз дар вазн мутасовӣ бошанд ва дар ҳуруфи авохир мутақаллиф онро "муқорана" хонанд ва "мувозана" низ гӯянд. Ва он аз қисми мусаллаҳот аст [5,11 б-12

а]. Бадёнигорони баъдӣ дар асоси ин навиштаи Кошифӣ «тарсеъро навъе аз сачъи мутавазӣ» донистаанд [21,15; 22,40; 15, 19].

Шеваи нигориши Кошифӣ дар “Бадоеъ-л-афкор”, ба шаҳодати Забехуллоҳ Сафо, агар “зери таъсири матне дигар, тарҷума ё нақли матолиб аз забони арабӣ набошад, содаву равон ва дар шумори муншаоти хуби қарни нӯҳум ва оғози қарни даҳум” аст. [16, 221].

Соҳтор ва муҳтавои рисола

Рисолаи Кошифӣ ҳовии муқаддима, ду боб ва хотима аст. Ба андешаи Р. Мусулмонқулов муқаддимаи рисола “қимати калони илмию амалиро” соҳиб мебошад [5, 7]. Вале ба назари мо, дар таърихи афкори адабии порсии тоҷикӣ аҳамияти назариявии он бештар аст. Муқаддима бо таърифи суннатӣ аз шеър оғоз шуда, аз ҷаҳор фасл ва ду ишора-тавзеҳ, ки мувофиқан «нукта» ва «фоида» номгузорӣ шудаанд, иборат аст.

Аз ин дидгоҳ, соҳиби “Бадоеъ-л-афкор” фасли нахустро “Дар таърифи шеър” ихтисос медиҳад. Фасли дуюм “Дар баёни анвоъ”-и шеър ном дошта, муаллиф онҳоро дар гуруҳи категорияҳои ягонаи тартибӣ, таҳти унвони умумии «анвои шеър» муттаҳид месозад.

Фасли сеумро “Дар баёни ақсоми шеър” номида, барои ҷудо кардани «ақсоми шеър» муҳаққиқ меъёри ягонаи омилҳоро пешниҳод месозад, ки ба соҳтмони таърифҳои яхела мансуб буда, тартиби қофия ва андозаи шеърро ҳамчун ду нишондиҳандаи калидии тафриқаандози шакл ҷудо менамоянд, пешкаш месозад.

Дар фасли ҷаҳорум роҷеъ ба баъзе мусталаҳоти мустаъмал ва мутадовил изҳори андеша менамояд. Дар баҳши “фоида” низ дар хусуси маъмултарин истилоҳоти адабии замони худ, аз қабилӣ тавҳид, наът, манқабат, мавъиза, асрор, мадҳ, ҳаҷв, чид, ҳазл, мутояба, марсия, мунозира, ҳамриёт ва қасамиёт гузориши муфид медиҳад.

Азбаски Р. Мусулмонқулов паҳлӯҳои гуногуни муқаддимаи рисолаи Кошифиро бо рисолаҳои бадёнигорони пешин ба силки таҳқиқ кашидааст [5,3-16], ки моро аз гузориши бештари масъала бениёз мегардонад.

Танҳо гуфтани ин нукта кофист, ки истилоҳи “фард” ҳамчун навъи адабӣ бори нахуст аз ҷониби Кошифӣ мавриди истифода қарор гирифтааст.

Қисми аъзами рисолаи Кошифиро боби аввал, ки “Дар саноеи шеърӣ” ном дорад, ташкил мекунад. Ҷарчанд Кошифӣ дар ин боби рисолаи худ саноеи навро аз кутуби бадеи арабӣ аҳз менамояд, тағйиру дигаргуниҳои илми бадеи арабиро то андозае нодида мегирад ва, мутаассифона, дар нигориш ба равиши бадёнигорони порсӣ пайравӣ мекунад. Ҳол он ки дар қарни XV бадеъ ҳамчун фанни алоҳида ва мустақили балоғати арабӣ арзи ҳастӣ карда, меъёр, худуд, табақабандӣ ва доираи масъалагузориҳои санъатҳо на танҳо муайян, балки вусъат ёфта буданд. Ин яке аз нуқсонҳои асосии бадеи порсӣ, аз ҷумла Кошифӣ мебошад, ки ҳолати умумии яқсон дошта, сабаби истой ва инҷимоди он гаштааст.

Р. Мусулмонқулов муайян кардааст, ки дар рисолаҳои илми бадеъ, ки дар қуруни XI-XV таълиф гардидаанд, 274 санъати бадеӣ таҳлил карда мешавад [5, 24]. Аз ҷумла, ин муҳаққиқ ақида дорад, ки Кошифӣ дар “Бадоеъ-л-афкор” 211 санъати бадеиро мавриди таҳлил қарор додааст [5,24].

М. Каззоӣ низ дар шумораи санъатҳои бадеии рисолаи Кошифӣ игроқ карда, гуфтааст, ки дар он 300 ороия сухан баррасӣ шудааст [4,58]. Саид Эҳсон Содик онро 108 санъат баршумурдааст [14,137], ки он низ иштибоҳ мебошад.

Ба ҳисоби мо, дар рисолаи Кошифӣ 99 санъати бадеӣ омада, боқимонда ба анвои саноеи бадеӣ дахл дорад.

Агар ба сохтори умумии санъатҳои бадеии рисолаи "Бадоеъу-л-афкор" нигоҳ кунем, онро метавон ба ду баҳши кулӣ ҷудо намуд:

а) **Санъатҳои қадимӣ.** Ин баҳшро мо шартан чунин номгузорӣ кардем, ба ин маънӣ, ки бинои асосии боби аввали рисолаи Кошифӣ дар заминаи расоили пешини бадеӣ порсӣ навишта шудааст.

б) **Афзудаҳо.** Ба таъбири дигар, "афзудаҳо" дар навбати худ ба се қисм ҷудо мешаванд:

а) санъатҳои нави бадеӣ;

б) санъатҳои, ки дар кутуби пешини бадеӣ порсӣ вучуд доштанд ва Кошифӣ ба онҳо навъҳои нав ворид кардааст.

в) санъатҳои, ки Шамси Қайс сарфи назар карда, аз зикри онҳо худдорӣ намудаанд, аммо Кошифӣ ба онҳо "бозгашти дубора" додааст.

а) **Санъатҳои нави бадеӣ**

Санъатҳои нави бадеӣ, ки Кошифӣ дар рисолаи хеш овардааст, дар навбати худ боз ба ду қисм ҷудо намудан зарурат дорад:

1. **Санъатҳои нав.** Кошифӣ онҳоро дар рисолаи худ ба гунаи "саноеи мучаддада" зикр мекунад. Ин гуна санъатҳо натавонанд дар расоили пешини бадеӣ порсӣ, ҳатто «Ҳадоику-л-ҳадоиқ» ва «Дақоику-ш-шеър», ки бо "Бадоеъу-л-афкор" анқариб ҳамзамон мебошанд, дида намешаванд. Ба ин даста метавон санъатҳои сеҳри ҳалол, тафсил, тавсил, мавқуф, измору-л-хуруф, таъриб, ифрод, таҳачҷӣ, *иттироод*, тарвич, зуллисонайн, бароати истехлол, қалбу-л-қавофӣ, ифрод, илҳоқ ва ғ.-ро шумил кард, ки дар маҷмӯъ 25 санъатро дарбар мегирад. Ва ин нуктаро бояд таъкид кард, ки Кошифӣ дар сабки нигориши санъатҳои нав низ ба Шамси Қайс пайравӣ намудааст, зеро дар сабки гузориш ва тарҳи навиштани таърифи санъатҳо дар ин ду рисола шабоҳатҳои зиёд дида мешавад.

2. Санъатҳои, ки аз мухтареоти Амир Хусрави Дехлавӣ буда, Кошифӣ онҳоро аз "Эъҷози Хусравӣ" баргирфтааст. Кошифӣ ба ин гуна санъатҳо муносибати дугона дорад: а) пеш аз он ки ба таърифи ин санъатҳо шурӯъ намояд, ба мухтареи онҳо ишора мекунад ва ё онро аз мавзӯёти Амир Хусрав медонад; б) чанд санъати дигарро аз "Эъҷози Хусравӣ" аҳз карда, вале аз зикри номи мухтареӣ санъат ва марҷаъи онҳо сарфи назар мекунад.

Дар "Бадоеъу-л-афкор" се санъат аз мухтареоти Амир Хусрави Дехлавӣ ба шумули мусаххафи зуллисонайн, ҳомили мавқуф ва мустазоди мавқуф ёд шуда.

Санъати зуллисонайн дар зоти худ ба шумули "саноеи мучаддада"-и рисолаи Кошифӣ дохил мешавад. Муаллиф онро баъд аз даҳ санъати дигар баъд аз мусаххафи зуллисонайн ҷой додааст, ки иштибоҳ мебошад. Бояд ӯ онро пас аз мусаххафи зуллисонайн оварда, ҳамсонӣ ва тафовути онҳоро аз лиҳози мавзӯӣ нишон меод. Таъкид кардан зарур аст, ки санъати зуллисонайн низ аз мухтареоти Амир Хусрав (1253-1325 м.) буда, муаллиф аз зикри возеъи он худдорӣ кардааст.

Тибқи фармудаи Кошифӣ санъати зуллисонайн чунон бувад, ки шоири қодирсухан байте гӯяд, аз як вачҳ, сурати холӣ, ба арабӣ пок ва зебочамол намояд; ва аз ҷиҳате дигар мақола ба форсӣ муртабит ва марбут дар баён ояд; ва агар дар китобати он байт аз арабӣ то форсӣ, андак тафовуте бошад, ё дар ҳаракат андак тағйире падид ояд, мӯҷиби таъну қадҳ нест. Чунонки Амир Хусрав гӯяд:

---

*Баҳое хона дорӣ, бо баҳо кун,
Ҳаводориву нодонӣ раҳо кун.*

Маънии форсӣ худ зоҳир аст, аммо арабии “Баҳо” номи шахсе бошад ва “ё”-и нисбат, яъне “баҳои ман”. “Бобиҳо кун” – бар дари он сарой бош, “ҳавӣ дорӣ” – фуруд омад дар сарои ман. “Хон дорӣ” – хиёнат кард дар сарои ман. “Но донӣ” – нидо кард маро, “Кун” – бибош. Дар китобати лафзи “хон” ва “ҳавӣ” аз арабӣ то форсӣ тафовуте ҳаст ва дар ҳаракат ҳеч тағйире нест” [6, 153].

Аммо **тасхиф** дар луғат “хондану навиштани саҳифа бошад ба хато” ва дар истилоҳ, тибқи навиштаи Кошифӣ он аст, ки алфозе истеъмол кунад, ки чун сувари он алфозро нигоҳ доранд ва нуқоти ҳаракотро тағйир кунанд, сано ва офарин ба ҳичо ва нафрин мубаддал шавад ва инчо фарқ зоҳир мегардад; миёни тасхифу тачниси хат чи тачниси хаттиро ҳарду рӯй дар ҷониби мадҳ бошад. Ва тасхиф аз ҷиҳате мадҳ бувад; аз ҷиҳате дигар ба мазаммат адо кунад; ва дар истихроҷи он ба тафаккури тамои эҳтиёҷ нагардад”

Амир Хусрав баъд аз санъати зуллисонайн ба ибдоъи санъати мусаҳхафи зуллисонайн пардохта, ки танҳо шоири қодирсухан метавонад дар ин санъат шеър эҷод намояд.

Санъати мусаҳхафи зуллисонайн, бинобар шаҳодати Кошифӣ, чунон бувад, ки “як байтро ба арабӣ тавон хонд ва маъноии калимоти вай ҳама дурусту рост бошад ва мусаҳхафи ӯ ба порсӣ байте тамои бошад, бо сикҳати лафзу маънӣ” Чунонки Амир Хусрав гӯяд:

*تواری مردبیکي تخت داری،
و انت بردهم حانی و ساهی.*

Тасхифи он ба порсӣ чунин бувад:

Ту оре, марди некӣ, бахт дорӣ,
Ва обат бардиҳам хониву шоҳӣ.

Ба андешаи инҷониб, санъати мазбулло метавон ба гурӯҳи санъатҳои тафаннунӣ ва намоиши иқтидори ҳунари шоирӣ шомил кард.

Азбаски мустанод ба анвои шеър тааллуқ дорад, аз шарҳи мустанодди мавқуф, ки онро Кошифӣ ҳамчун ҷузви саноеи бадеи овардааст, худдорӣ менамоем.

Санъатҳои иқтибос, иқд, тарвич, таркиб, мавқуф, тасғир ва таърибро низ Кошифӣ аз “Эҷози Хусравӣ” баргирифта, вале ба марчаъи онҳо ишора накардааст. Инчунин, мухтареоти дигари Амир Хусравро, ба мисли дурӯ, қалбу-л-лисонайн, арбааи аҳраф, муъҷизату-с-сана ва-ш-шифо, тарҷумату-л-лафз, мухтамилу-л-маонӣ, мавқуфу-л-охир канор гузоштааст [10, 439-441].

б) Анвои нави санъатҳо

Ба ин даста метавон санъатҳои тачнис, тақрир, мақлуб, акс, сачъ, тазмин, радду-л-ачуз ила-с-садр, ташбеҳ, ихом, муболаға, сиёкату-л-аъдод, эътирозу-л-калом, тавшеҳот, ирсоли масал, муталаввин, муаммо, иқтифо, чамъу тафриқу тақсим, лаффу нашр, тасхиф, тазмин, тадвир, мафқуф, мусалсал, ифрод, илҳок ва музайяро шомил кард.

Р. Мусулмонқулов дар таҳқиқи пурдоманаи худ навъҳои нави ин саноеъро ҳамчун санъати алоҳида ҳисоб кардааст, ки иштибоҳ мебошад [8,24]. Албатта, ин навъҳои вориди меъёр ва худуди санъатҳоро вусъат дода, гуногуннавьӣ, тозагӣ ва дар маҷмӯъ рушду таҳаввули афкори назарии адабиёти порсии тоҷикиро дар садаи XV мелодӣ ифода месозанд.

Дар рисоили Родуёнӣ ва Ватвот санъати такрор мунсачим ва яклаҳт буда, Шамси Қайс онро дар дохили санъати таҷнис шарҳ додааст [13,356]. Аммо ин санъат дар назариёти Кошифӣ ба 7 навъ (мутлақ, мусанно, мушаббаҳ, мустаънаф, маъа-л-восита, муаккад ва такрори ҳашв) чудо мешавад, ки аҳамияти калони назарӣ дорад [5,156-17a].

Бори аввал Рашиди Ватвот санъати радду-л-ачуз ила-с-садрро ба бадеи порсӣ ворид кард ва 6 навъи онро тавзеҳ дод [3, 230], Шамси Қайс онро дар таркиби санъати таҷнис овардааст [13, 353], вале Кошифӣ мегӯяд, ки ин санъат "бар 8 навъ аст" (мусаддари мутлақ, мутахаллили мутлақ, мусаддари муҷаннас, мутахалли муҷаннас, мусаддари муқтазаб, мутахалли муқтазаб, мусаддари муштак, мутахалли муштак) [5,196-206].

Яке аз санъатҳои мутадовили бадеи порсӣ ташбеҳ мебошад. Дар "Тарҷумону-л-балоға" 6 навъи ташбеҳ (муканно, марҷӯё анху, маршрут, маъкус, муздавач) [12, 44-54] тавзеҳ шуда бошад, дар "Ҳадоиқу-с-сеҳр" низ 6 навъ (мутлақ, маршрут, киноят, тасвир, измор ва тафзил) [3,230], дар "ал-Муъҷам" 7 навъ, Шамси Қайс ба он навъи ташбеҳи сарехро афзуда [22,360], аммо дар "Бадоеу-л-афкор" 9 навъи ташбеҳ шарҳ дода шудааст, ки танҳо ташбеҳи муғолата нав мебошад [5, 246-26a]. Ин нуқта баёнгари он аст, ки аксари ин рисолаҳо мавриди истифодаи муаллиф қарор гирифта, Кошифӣ дар зоти худ ҳамаи онҳоро як навъ ҷамъбаст кардааст.

Барои шиносӣ бо равиши таҳқиқ ва қиёси ҷихатҳои сабки рисолаи Кошифӣ баёнӣ санъати таҷнисро дар рисолаҳои бадеънигорони моқабли ӯ иҷмолан аз назар гузаронидан мумкин аст.

Муаллифи "Тарҷумону-л-балоға" ҳарчанд басомади таҷнисро санъати тарсеъ медонад, вале таърифи таҷнисро дар фасли таҷниси мутлақ меоварад. "Муҷонис, - менависад Муҳаммад Умари Родуёнӣ, - аз алфоз номе бувад, гарданда миёни ҷизҳои мухталиф ба маънӣ. Чун байте бувад, бад-ӯ андар ду ё се лафзи ба ҳуруф ва эъробу нуқат яксон гарданд, ҳар лафзе аз он лафзҳо ба миёни ҷизҳои мухталиф ба маънӣ, он байтро муҷонис хонанд ва баъзе порсигӯён мутаҷнобҳо" [12, 11].

Соҳиби "Ҳадоиқу-с-сеҳр" ғайр аз таърифи "Ҳадоиқу-с-сеҳр" ин санъати бадеиро нисбатан муфассал шарҳ дода, "қалимоте бошад монанди якдигар ба гуфтан ва набиштан дар наср ё дар назм" [3, 230], ки дар қиёс ба таърифи Родуёнӣ муъҷаз ва мушаххас мебошад.

Шамси Қайс таҷнисро "алфози ба якдигар монанда истеъмол кардан" таъриф карда, он дар назму наср равнақи сухан бияфзояд. Онро, ба андешаи соҳиби "ал-Муъҷам" гувоҳи иқтидори мард шуморанд [13, 352].

Роҷеъ ба санъати бадеии мазбур назариёти Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар нисбати андешаҳои бадеънигорони пешин муқаммал мебошад. Таҷнис, дар луғат, тибқи фармудаи Кошифӣ, гуна-гуна гардонидан буда, дар истилоҳ, иборат аст аз истеъмоли алфози мутаҷнобҳо ва қалимоти мутаҷониса. Яъне шоир таркибе кунад аз ду лафз бо зиёдӣ, ки дар талаффуз ё китобат аз ҷинси якдигар бошанд; ва ақсоми таҷнисот биусриҳо дар меъёри калом нек муътабар аст; ва дар маҷорӣ назму наср бағоят мустаҳсан. Ва узубати сухан ва равнақи таркиб ба эроди ҳар як аз ақсом мутаҷнобҳо" [5, 12a].

Санъати таҷнисро Родуёнӣ ба 3 навъ (мутлақ, мураддад, зойд) [12,11-13], Рашиди Ватвот 7 навъ (том, ноқис, зойд, мураккаб, мукаррар, мутарраф, хат) [3,230], Шамси

Қайс ба 6 навъ (том, ноқис, зоида, мураккаб, муздавач, мутарраф) ва санъатҳои радду-л-ачуз ила-с-садр, радду-с-садр ила аҷуз ва тақриро низ ҳамчун ҷузви таҷнис муаррифӣ кардааст [13, 352-358]. Дар ин хусус Кошифӣ менависад, ки “он чи аз ҷинси таҷнисот дар каломии порсӣ пеши арбоби ин синоат рақами эътибор ёфта, дувоздах қисм аст [5, 12а].

Ҷолиби диққат аст, ки Кошифӣ суннати бадеънигорони пешинро идома дода, санъати таҷнисро аз ду зовия шарҳ баастааст: а) аз нуқтаи назари раддабандӣ ва ҷойгузинии аносирӣ он ва б) аз ҷиҳати хусну қубҳ низ ба гурӯҳҳо ҷудо намуда, барои ҳар қадам намуна ё намунаҳои шеърӣ шоҳид овардааст. Масалан, таҷниси зоида дар ҳамаи рисолаҳои бадеъи дида мешавад. Барои қиёси дидгоҳҳои бадеъшиносон онро мавриди таҳлил қарор медиҳем:

Муаллифи “Тарҷумону-л-балоғ” аз ҳамон оғози бадеи порсии тоҷикӣ дуруст ба мушоҳида гирифтааст, ки “ду лафз ба як маънӣ биёранд ва ба охири лафзи охирин як ҳарф зиёдат кунанд”, таърифи таҷниси зоида ба ҳусул ояд [12,11]. Таърифи Рашиди Ватвот тақрибан бо таърифи Родуёнӣ яксон аст: “Ҳар ду калимаи мутачонис ба ҳуруфи ҳаракот муттафиқ бошанд, аммо дар охири калима ҳарфе зиёдат бувад” [3,232]. Рашиди Ватвот таҷниси зоидро “музайял” низ номидааст [3,232].

Нигорандаи “ал-Муъҷам” низ айни гуфтаи Рашиди Ватвотро бо каме тағйир оварда: “калимаи мутачонис, аз дигаре ба ҳарфе зиёдат бошад” [13,352].

Аз рӯи тартиб, таҷниси зоида дар таърифи Кошифӣ дар мақоми ҳафтум омада, нисбат ба назариёти пешиниён муфассалтар аст: Ин санъат, ба шаҳодати соҳиби “Бадоеъу-л-афкор” чунон бувад, ки яке аз мутачонисин ба ҳарфе зиёдат бошад, аз он дигар. Нуқтаи фарқкунандаи таърифи Кошифӣ аз он иборат аст, ки: “ин қисм таҷнис бар ду навъ аст: *яке* [аввал-У.Ю.] он ки зоида дар охири калимот бувад, чун “наво” ва “навол” ва “бод”-у “бода”. Инро таҷниси музайял хонанд. Музайял, тибқи фармудаи муаллиф, дар луғат “дароздоман” аст. Инчо низ доман як калима дарозтар уфтода. *Дувум*, он ки зоида дар аввали калимот бошад, чун “ғубор” ва “бор”, “диёр” ва “ёр” ва инро таҷниси мазид хонанд, яъне зиёдакардашуда ба эътибори зиёдати ҳарфи аввал” [5,576].

А. Сатторзода “таҷниси музайял” ва “таҷниси мазид”-ро муродифномҳои таҷниси зоида донистааст. [15, 23]. Ин нуқтаро низ месазад ёддошт кард, ки охарин санъати расолаи Кошифӣ бо номи “музайял” ҳамчун санъати мустақил зикр гардида, дар навбати худ боз ба ду навъ тақсим мешавад.

Чунонки ба мушоҳида мерасад, бадеънигорони пешин навъҳои нави таҷнисро бо дарназардошти таҳаввули афкори бадеи порсии тоҷикӣ ба рисоили хеш афзудаанд. Дар “Бадоеъу-л-афкор” анвои таҷниси мафрук, марфӯ, мушобех ва лоҳиқ нав мебошанд.

Аз ҷумла, таҷниси лоҳиқ, бинобар таснифи Кошифӣ, чунон аст, ки ҳар ду мутачонис дар ҳама ҳуруф муттафиқ бошанд, илло дар ҳарфе аз ҳуруфи васат” [5, 146]. Ҷолиби диққат лоҳиқро бар “ду навъ” донистааст [5, 146]. Аввал, он ки ҳарду ҳарф саҳеҳ бошанд, ё яке саҳеҳ бошаду яке ҳарфи иллат ва онро лоҳиқи мусаҳҳаҳ гӯянд. Мисол:

Навбати шодист гулро з-он сабаб бар бомдод,

Навбати шохӣ занад мурғи саҳар бар бому гул.

Дувумро “лоҳиқи муаллал” гӯянд, ба сабаби вучуди ҳарфи иллат дар калима; ва таъдбири ҳар яке ба дигаре [5,146]. Кошифӣ аз рӯи хусусиятҳои ботинӣ онро боз ба се навъи дигар ҷудо кардааст: Аввал, он ки муҳолифат бошад миёни алифу вов, чун

“нур”-у “нор” ва “чор”-у “чӯр”. Дувум, он ки ихтилоф бувад миёни “алиф” ва “ё”, чун “хор”-у “хайр” ва “сир”-у “сор”. Севум, он ки табоин (тавофут-У.Ю.) бошад миёни “вов” ва “ё”, чун “тур”-и “тир” ва “дур”-у “дер”.

Илова бар ин, бадеънигорони пешин агар як навъи таҷниси мураддад ва мутаррафро баён карда бошанд, Кошифӣ онҳоро дар ду навъ ташреҳ додааст.

Ҳамаи ин тағйиру иловаҳоро донишманди тоҷик Р. Муслмонкулов ба инобат гирифта, ба чунин хулоса мерасад, ки Кошифӣ “110 санъати нав”-ро кашф кардааст [8, 24].

Рисолаи Кошифӣ аз се сӯ ҳоизи аҳамият аст, аз як сӯ, муаллиф кӯшидааст бо афзудани анвоъи нав дар таркиби санъатҳо моҳияти онҳоро равшан намояд, аз сӯи дигар, хусусиёти назарии саноеъи ирдоф, такмил, тасғир, тавсим ва ғайраро, ки дар бадеи порсӣ он қадар маъруф нестанд, баён намудааст ва, аз тарафи сеюм, ба баъзе дидгоҳҳои сабқӣ ва эҷодии шуарои пешин ва ҳамзамони худ ишораҳо кардааст.

в) бозгашти дубораи санъатҳо

Чунонки ёдовар шудем “ал-Муъҷам”-и Шамси Қайс яке аз сарчашмаҳои асосии рисолаи Ҳусайн Воизи Кошифӣ мебошад. Шамси Қайс низ аз “Ҳадоиқу-с-сеҳр” суд чуста, вале аз зикри 24 санъати мавриди қорбурди Рашиди Ватвот парҳез кардааст. Аз ҷумла, ба ин даста метавон санъатҳои “ат-тарсеъ маа таҷнис”, “ал-асҷов”, “ал-мақлуб”, “тазмину-л-муздавҷ”, “ал-муҳтамили-з-зиддайн”, “таҷоҳули ориф”, “мусаҳҳаф”, “тарҷума”, “ибдоъ”, “мутаалзил” ва ғайраро шомил кард. Ба чӣ хотир Шамси Қайс ин санъатҳоро фуру гузоштааст? Ба андешаи мо, асоси шубҳаи соҳиби “ал-Муъҷам” дар рисолаи Рашиди Ватвот нуҳуфтааст. Аз ҷумла, зимни баёни санъати ибдоъ Рашиди Ватвот гуфтааст: “арбоби баён ибдоъро аз ҷумлаи саноеъ доништаанд, вале он аз ҷумлаи санъат нест” [3,318-319]. Аз ҳамин лиҳоз, бадеънигорони муосир “ибдоъ”-ро дар ҷузви истилоҳоти шеърӣ зикр кардаанд (мас. Ҷ. Хумой ва А. Сатторзода). Ба ин мабнӣ, Шамси Қайс ҳар қучо шубҳа карда, ин гуна санъатҳоро дар рисолаи хеш наёвардааст.

Вале Кошифӣ дар рисолаи хеш ба онҳо “умри дубора” ё “бозгашти дубора” бахшидааст. Ин далел собит месозад, ки ин санъатҳо ба афкори назарии мардуми тоҷик дар асри XV зарурат доштаанд. Кошифӣ боби дувуми рисолаи худро “Дар баёни уюби назм” номидааст. Он ба яке аз улуми адабӣ, ки ба қавли муаллиф “онро илми нақд хонанд” тахсис ёфтааст.

Муаллиф дар бораи иллатҳои аҷзои шеър, ба мисли мусолата, салх, масх, илмом, муноқаза, удул, ғулувви фоҳиш, илғо, таҷаммуъ, самоҳату-л-ибтидо, инхироф, самоҳату-л-интиҳо, муҳолифати насиб ва ташбиб, рақоқату-т-тахаллус, иброму-с-суол ва тақаллуф маълумот медиҳад.

Соҳиби “Бадоеъу-л-афкор” дар ин фасл низ аз “ал-Муъҷам” пайравӣ карда, вале дар қиёс бо дидгоҳҳои илмӣ ва адабии Шамси Қайс, усули нигариш, равиши таҳқиқ ва шеваи арзишгузориҳояш нисбатан сода ва сатҳӣ мебошад.

Хотимаи рисолаи Кошифӣ “дар баёни маънии қофия, адади ҳуруфу ҳаракот ва авсофу алқоби он ва зикри маъоиб, ки тааллуқ бад-ӯ ва радиф дорад”, бахс карда, муштамил бар ҳафт фасли хурд аст. Муаллиф дар ин бахш низ талош варзида, то дар бораи маънии қофия, ҳуруф ва ҳаракоти он, анвоъи қофия, авсофи он, қофияи асли ва маъмул, қофияи шойгон, уюби қавофӣ ва радиф маълумоти муфид диҳад.

Мулоҳизоти поёнӣ

Р. Муслмонкулов равиши Ҳусайн Воизи Кошифиро дар масъалаи шарҳу тафсири санъатҳои бадеӣ бо равияи асосии шеършиносони пешин – чун Муҳаммад

Умари Родуёнӣ, Рашиди Ватвот, Шамси Қайс, Шарафуддини Ромӣ, Хусрави Дехлавӣ, Тоҷ ал-Ҳаловӣ ба силки таҳқиқ кашида, ба хулоса мерасад, ки онҳо аз якдигар фарқ мекунад. Мо онҳоро ба хотири равшан шудани моҳияти масъала бо каме ихтисор иқтибос менамоем:

1. ӯ, ба мисли дигар муаллифон, маъниҳои луғавию истилоҳии санъатҳоро баён карда, шарҳу эзоҳ медиҳад ва фикри худро бо мисолҳо пуркуват менамояд; фақат гоҳ-гоҳе оид ба ин ё он масъала ақидаи муаллифони пешин, аз қабили Рашиди Ватвот, Шамси Қайс, Насируддини Тӯсиро қайд мекунад;

2. Бо мақсади исботи фикр Кошифӣ мисолҳои меорад, ки онҳо аксаран аз ҷиҳати ғояву мазмуну мавзӯӣ умумӣ ва ишқиянд (тағаззулӣ-У.Ю.) ва бар равиҳои маъмулии дигар муаллифон монанд аст, аммо аксари кулли далелҳои шеърӣ “Бадоеъу-саноеъ” дар мавзӯҳои ҳаётӣ замонавӣ буда, мазмунҳои шикоят, танқиди замон, панду насиҳат ва амсоли инҳоро дарбар мегиранд;

3. Аксари шеърҳои “Бадоеъу-л-афкор ғӣ саноеъи-л-ашъор” ба мисли асарҳои дигар шеършиносон номаълуммуаллифанд [9, 62].

Илова бар ин, ба андешаи мо, чунин мушаххасҳо низ ба рисолаи Кошифӣ марбут донист:

1. “Бадоеъу-л-афкор”, аз як сӯ, дар омӯзиши паҳлуҳои гуногуни афкори адабӣ-зебошинохтии муаллиф мусоидат намояд ва, аз сӯи дигар, дар баёни моҳияти назариёти садаи XV, ки расоили зиёди балогӣ таълиф шудаанд, аҳамияти калони назариявӣ дорад.

2. Таҳқиқи сайри таърихии афкори гузаштагон яке аз проблемаҳои илми шарқшиносии муосири кишвари мо Тоҷикистон аст. Дар ин самт корҳои назарраси илмӣ, аз ҷониби донишмандони тоҷик, аз ҷумла Х. Шариф, Т. Зехнӣ, Р. Ҳодизода, Р. Мусулмонқулов, А. Сатторзода, М. Нарзикул ва дигарон анҷом ёфта, абъоди мухталифи ин самти муҳими адабиётшиносӣ таҳқиқ шуданд. Аммо то имрӯз дар масъалаи таъсир, муқоиса ва муқобалаи илми балогат, аз ҷумла санъатҳои бадеии арабу аҷам таҳқиқоти вижа ба вучуд наёмадааст. Дар мутолаа ва омӯзиши ин самти муҳим низ рисолаи “Бадоеъу-л-афкор” нақши бориз дорад.

3. Омӯзиши воситаҳои тасвири бадеӣ яке аз мабонии илми нақд дар замони муосир мебошад. Усули нигариши ҷадид ва шеваи арзишгузориҳои муосири илмӣ, бидуни омӯхтани осору афкори адабӣ-зебошинохтии гузаштагон муяссар намешавад. Зеро дар осори зиёди назарии боқимонда нақду баррасӣ ва доварҳои нозуки ҳунармандона мавҷуданд, ки бешак натавонанд барои рушди муосири нақди адабӣ, балки ба таҳаввули адабиёти бадеӣ такони ҷиддӣ мебахшад.

4. Рисолаи “Бадоеъу-л-афкор” аз лиҳози омӯзиши сабақшиносӣ, тарзу ифодаи баён ва намунаи насри садаи XV низ ҷолиби диққат мебошад.

5. Кошифӣ дар “Бадоеъу-л-афкор” бештар ба моҳияти назарии афкори зебошиносии порсӣ аҳамият додааст. Ба ин далел, ки аксари шавоҳиди рисолаи ӯ аз намунаҳои ашъори шоирони порсигӯӣ иборат буда, аз мисолҳои арабӣ парҳез кардааст.

Пайнавишт:

1. Афсаҳзод А. Адабиёти форсу тоҷик дар нимаи дувуми асри XV. -Душанбе: Дониш, 1987. - 264 с.
2. Аҳмадов М. Ҳаёт ва мероси илмию адабии Ҳусайн Воизи Кошифӣ. //Чанд мулоҳизаи адабӣ//Маҷмуаи илмӣ. -Душанбе. 1973. -40 с.

3. Ватвот Рашидуддин. Ҳадоиқу-с-сеҳр фӣ дақиқи-и-шеър. Перевод с персидского, исследование и комментарий Н. Ю. Чалисовой. –Москва:Наука, 1985. -324 с.
4. Каззоӣ М. Дебоча. Камолуддин Ҳусайн Воизи Сабзаворӣ. Бадоеъу-л-афкор фӣ саноеъи-л-аишгор. Вироста ва гузоридаи Мирчалолуддини Каззоӣ.-Техрон: Наири марказ. 1369. Сс. 1-64.
5. Коишфӣ Камолуддин Ҳусайн Воиз. Бадоеъу-л-афкор фӣ саноеъи-л-аишгор. Бо муқаддима ва саъй ва феҳристҳои Р. Мусулмонқулов. –Москва: Наука. 1977. -236 с.
6. Коишфӣ. Камолуддин Ҳусайн Воизи Сабзаворӣ. Бадоеъу-л-афкор фӣ саноеъи-л-аишгор. Вироста ва гузордаи Мирчалолуддини Каззоӣ.-Техрон: Наири марказ. 1369.–387 с.
7. Мусулмонқулов Р. Персидско-таджикская классическая поэтика X-XV. –М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1989. -240 с.
8. Мусулмонқулов Р. Атауллаҳ-и Махмуд-и Хусайни и вопросы таджикско-персидской классической поэтики. АДД. -Душанбе, 1980, - 40 с.
9. Мусулмонқулов Р. Дар бораи сохт ва мундариҷаи “Бадоеъ-ул-афкор фӣ саноеъ-ил-аишгор”-и Коишфӣ. Ахбороти АИ Тоҷ. ССР. Шӯъбаи умумии ҷамъиятшиносӣ. №3 (73), 1973. 56-63 сс.
10. Нуъмонӣ Шиблӣ, Шеър-у-л-ачам. Тарҷумаи форсии Саидмуҳаммад Тақии Фаҳр Доши Гелонӣ. Таҳияи А. Набавӣ. –Душанбе: ДДОТ. 2016. Ҷилди 1 ва 2. -544 с.
11. Райснер М. Л. Восточная поэтика: Тексты. Исследования. Комментарии. –М.: Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 1996. -342 с. [с. 258-290]
12. Родуёӣ Муҳаммад Умар. Тарҷумону-л-балога. Ба тасҳеҳ ва эҳтимоми А. Оташ. –Техрон: Асотир. -290 с.
13. Розӣ, Шамси Қайс. Ал-Муъҷам фӣ маъйири-л-аишгори-л-ачам. Ба тасҳеҳи аллома Муҳаммад ибни Абдулваҳҳоби Қазвинӣ, Мударрис Разавӣ ва Сирус Шамисо. –Техрон: Илм, 1388. -640 с.
14. Саид Эҳсон Содиқ. Улуму-л-балога инда-л-араб ва-л-фурс. –Димашиқ: ал-Мустаиорияту-с-сақофия ал-ирония фӣ Димашиқ. 1421 ҳ./2000 м. -365.
15. Сатторзода А. Такмилиаи бадеъи форсии тоҷикӣ (дар заминаи навиштаҳои пешиниён ва имрӯзиён). –Душанбе: Адиб, 2011. -380 с.
16. Сафо Забеҳуллоҳ. Таърихи адабиёти Эрон. ҷ. 3. -Техрон: Фирдавс, 1379, -с. 256.
17. Тоиров У. Сарсухан. Ҳусайн Воизи Коишфӣ. Бадоеъ-ул-афкор. –Душанбе: Ҳумо. С 3-40
18. Тоҷ-ал-Ҳаловӣ Алӣ ибни Муҳаммад. Ба тасҳеҳ ва бо ҳавошӣ ва ёддоштҳои Саидмуҳаммад Козим Имом. –Техрон, 1341. -136 с.
19. Хондамир Фиёсиддин. Ҳабибу-с-сияр.-Техрон: Хайём. 1362. Ҷ. 3. -716 с.
20. Ҳидоят Ризоқулихон. Мадориҷу-л-балога.-Техрон: Фарҳангистони забон ва адаби порсӣ. 1383. -186 с.
21. Ҳусайнӣ Атоуллоҳ Маҳмуд. Бадоеъ-ус-саноеъ. -Душанбе: Ирфон, 1974. -224 с.
22. Шамисо Сирус. Нигоҳе тоза ба бадеъ. –Техрон: Митро. Вирости 3. 1383. -208 с.

Reference Literature:

1. Afsahzod A. Tajik-Russian literature in the second Half of the XV-th Century. - Dushanbe: Knowledge, 1987. – 264 pp.
2. Ahmadov M. Life and Heritage of Khusayn Voiz Koshifi // Some critical Remarks// Scientific Researches. – Dushanbe, 1973. – 40 pp.

3. Vatvat Rashiduddin. *Gardens of Magics in Subtleties of Poetry. Translation from Persian, exploration and commentaries by N. Yu. Chalisova.* - M: Science, 1985. – 324 pp.
4. Kazzazi M. *Preface. Kashifi Kamoluddin Khuseyn Voiz Sabzavazi. New Thoughts about Poetic Art. Footnotes and indicators by M. Kazzazi.* - Tehran: Issue of the Centre. 1369hijra. - pp. 1 – 64.
5. *Kashifi Kamoluddin Khuseyn Voiz. New Thoughts about Poetic Art. Footnotes and indicators by R. Musulmankulov.* - Moscow: Science. 1977.- 236 pp.
6. *Kashifi Kamal ad din Khuseyn Voiz. New Thoughts about Poetic Art. Footnotes and indicators by M. Kazzazi.* - Tehran, 1369hijra. – 387 pp.
7. Musulmonkulov R. *Persian-Tajik Classical Poetics of the X-th - the XV-th Centuries.* - M: Science, 1989. – 240 pp.
8. Musulmonkulov R. *Ataullah Mahmud Khusayni and Issues of Tajik-Persian Classical Poetics. Synopsis of doctoral dissertation in philology.* - Dushanbe, 1980. – 240 pp.
9. Musulmonkulov R. *On Structure and Contents of the Treatise “New Thoughts about Poetic Art”. Tiding of the Tajik SSR Academy of Sciences. Section of social sciences. 1973. №3 (73).- pp. 56-63.*
10. Nugmani Shibli. *Poetry of Adjam. Translation by Fahr Dai Ghilani. Transposition by A.Nabavi.* - Dushanbe: Tajik State Pedagogical University, 2016. - VV. 1-2. – 544 pp.
11. Raisner M.L. *Oriental Poetics: Texts, Researches. Commentaries.* - M: Oriental Literature Publishing firm. RAS, 1996. – 342 pp. (pp.258-290)
12. Raduyani Mukhammad ibn Umaz. *Interpreter of Rhetoric. Footnotes and indicators by A. Otash.* - Tehran: Asotir (Legends, Myths, Tables). - 290 pp.
13. Razi, Shamsiddin Mukhammad ibn Kais. *The Code of Persian Poetics Rules. Commentaries by Mukhammad ibn Abdalvahhab Kazvini, Mudazzis Razavi and Sirius Shamiso.* - Tehran: Science, 1388hijza. – 640 pp.
14. Said Ehsan Sadik. *The Science of Rhetoric among Arabs and Persians.* - Damascus: Iranian cultural centre. 1421hijra. – 365 pp.
15. Sattar-zade A. *Supplement to Tajik-Russian Poetics.* - Dushanbe: Man-of-Letters, 2011. - 380 pp.
16. Safo Zabehullah. *The History of Persian Literature.* - V.3. Tehran: Firdaws, 2011. – 256 pp.
17. Toirov.U. *Introduction. Kashfi Kamoluddin Khusayn Vaiz Sabzavazi. New Thoughts about Art.* – Dushanbe: Humo, - pp. 3 – 40.
18. Tadge al-Halovi Ali ibni Mukhammad. *Subtleties of Poetry. Footnotes and indicators by Saidmukhammad Kozim Imon.* - Tehran, 1341hijra. – 136 pp.
19. Hondemir Ghiyosiddin. *The Friend of Life Descriptions.- Tehran: Khayam. 1362hijra. V.3. – 716 pp.*
20. Hidayat Riza Kuli Han. *Degrees of Poetics.* –Tehran: Academy of Persian Language and Literature. 1386 hijra. – 186 pp.
21. Khusayn Ataullah Mukhammad. *Mastership of Poetry.* –Dushanbe: Cognition, 1974. - 224 pp.
22. Shamisa Sirius. *Ne w Outlook in Reference to Poetry.* Tehran: Mitro, Virosti 3. 1383hijra. – 208 pp.